

zsálemi zsidó kolónia vezetőjeként az 1898-ban a Szentföldre látogató II. Vilmos német császár. Kézzelfogható eredményt nem sikerült elérnie, a legfőbb törekvését, a szultán palesztíniai földvásárlásokra és a letelepedésre vonatkozó engedélyét sem sikerült kieszközölnie.

A látszólag hiábavaló küzdelem további kudarcaitól a 1904-ben a halál kímélte meg a cionista politikust, aki soha nem adta fel elveit. Az azonnali eredményt nem hozó Cionista Kongresszus 1897-es megnyitóján írja Herzl a naplójába: „A világ nem értékeli munkánkat..., de öt vagy ötven év múlva meglesz az eredménye...”

1948. május 14-én valóban megalakult Izrael állam.

Felhasznált Irodalom

- 📖 Shlomo Avineri: *A modern cionizmus kialakulása*. Bp., 1994. 82. p.
- 📖 Simon Dubnov: *A zsidóság története*. Bp., Gondolat, 1991.
- 📖 *Izrael (Baedeker útikönyv) A „híres emberek?” című fejezet,*
- 📖 Rapcsányi László: *Jeruzsálem*. Bp., 1987.
- 📖 Gereben Ágnes: *Bábel világa*. Bp., 1990.

Csiga Andrea

Kecskemét zsidósága a XVIII. századtól napjainkig

A századelő

Kecskeméten, az 1740-es évekig, zsidók csak hébe-hóba fordultak meg, akkor is csak vásárokon. Ekkor kapott négy óbudai család engedélyt a letelepedésre a városban. A XIX. század folyamán számuk fokozatosan gyarapodott. Ők főleg a kereskedelemmel foglalkoztak. A megnövekedett létszámuk felvetette az igényt, hogy saját templomuk legyen. 1864–71 között épült fel az a zsinagóga, amely Kecskemét főterén áll. A XIX. század végén, a város sajátos gazdasági arculata miatt sok zsidó átment a mezőgazdasági szektorba, és mint bérlő, haszonbérlő élte az életét. A kereskedelemmel foglalkozók főleg iparcikkkel és élő állatokkal kereskedtek.

A zsidók valahogy mindig is a törvény számkivetettjei voltak. Inkább korlátozták, mintsem biztosították jogaikat. A cionista mozgalom megjelenése volt az a pont, amelytől kezdve zsidó érdekvédelemről beszélhetünk. A Magyarországi Cionista Szövetséget 1902-ben Herzl Tivadar hozta létre. A század első évtizedeiben az egymást követő kormányok megpróbálták megtűrni a zsidó nemzeti törekvéseket. Ez az időszak viszonylagos békében telt mind az ország, mind Kecskemét zsidóinak életében.

A zsidótörvények hatása Kecskeméten

Az 1938-as sorsfordító év volt, s az első zsidótörvény elfogadása a zsidóságot régi, megosztott állapotában találta. Ugyanis 1868 óta a zsidóság irányzatokra bomlott szét, a neológ, az ortodox és a „status quo” hitközségekre. Kecskeméten az első kettő volt jelen, és közülük a neológ irányzat volt a jelentősebb. Az ortodoxnak a vallási közösséghez kapcsolódás – élet-

forma. A neológok számára a vallás alapvetően magánügy, az egyén lelkiismereti kérdése, amelyet a legtöbb rítustól megszabadítottak.

A kecskeméti gettó

1944 áprilisában Dr. Liszka Béla, Kecskemét polgármestere hirdetményben jelölte ki a kecskeméti zsidók lakhelyét: a városi tulajdonban álló barakklakásokat, az ún. sárga barakkokat és a Kaszap u. 7., Vak-Bottyán u. 9., 10., 11., 12., 16., 17., 19/a és a Kurutz krt. 3. és 15. számú házakat. A kijelölt helyeken kívül a város területén, illetőleg más házakban lakást nem foglalhattak. A nem zsidó embereknek ezen házakból nyolc napon belül ki kellett költözniük. A zsidó orvosok is gettóba kényszerültek költözni, kivéve azok, akiket a hatóság közszolgálati orvosi munkára kirendelt. Rendelőiket viszont ők sem tarthatták fenn. A zsidó lakhelyeket feltűnő módon (a ház utcai falára festett 100 cm méretű sárga csillaggal) kellett megjelölni. Az elhelyezéseknél, kényelmi szempontokat nem vettek figyelembe, a polgármester egy fő részére 2 négyzetméter férőhelyet állapított meg.

Csak az ingóságaikat vihették magukkal, még az olyan élelmiszert is hátra kellett hagyniuk, amire vonatkozott a bejelentési kötelezettség. A visszamaradt értékek közös helyre szállítását, és azok költségeit is a zsidó tulajdonos fizette. A költözést 1944. május 30-án reggel 6 órakor kellett megkezdeni.

A kijelölt körleteket csak munkavállalás céljából hagyhatták el a bennélők. A Gergelynapár szerinti ünnep- és vasárnapokon még munkavállalás miatt sem mehettek el. Ha a lakhelyet elhagyni készültek, akkor azt be kellett jelenteni a Zsidók Központi Tanácsa helyi megbízottjának.

Erre a tisztségre egy 1944. április 21-én kelt levélben Dr. Schönberg Dezsőt jelölte ki Dr. Boda Ernő, a Budapesten székelő német hatóság utasítására. Feladata a zsidókra kirótt rendeletek betartatása volt, s az utasításokat a Zsidók Központi Tanácsától kapta. Dr. Schönberg mellé még „az ügyvitel zavartalan lebonyolítása érdekében személyileg alkalmas személyeket” jelöltek ki. Mindazok, akik ebben a „feladatban” részt vállaltak, maguk és családjuk számára mentességi igazolványt kaptak. Végző soron ők ügyeltek a gettó életére és „rendjére”. A gettóban élő zsidók munkát csak 6–18 óráig teljesíthettek; a munkahelyre érkezés; illetve a hazaérkezésre 1/2–1/2 órát vehettek igénybe. A munkával foglalkozást a Munkaközvetítő Hivatal igazolványával vagy a munkaadó naponkénti írásos igazolásával voltak kötelesek bizonyítani. A hadüzemben dolgozók ugyanezt az üzem katonai parancsnokának igazolásával bizonyították, foglalkozásuk feltüntetésével.

A gettóban lakók feladata volt az egészségügy szabályozása is. A kórházi viszonyok egy-egy ilyen kijelölt helyen siralmas állapotban voltak. Az orvosoknak és az ápoló személyzetnek sárga karszalagon vörös keresztet jelvényt kellett viselniük. Előírta számukra, hogy „örkődjenek körzetükben az egészségügyi rendszabályok betartása felett is. A konyhák, WC-k tisztaságának ellenőrzését lelkiismeretesen végezzék.” Persze az ehhez szükséges feltételeket messzemenően nem biztosították. A magatartást is rendszabályozták. A gettóhoz tartozóknak minden hivatalos szervet levett kalappal, előre kellett köszönteni, előttiük főveg nélkül vigyázban állni. A létszámban beállt minden változást szolgálati úton a zsidó tanácsig jelentettek. Azokat, akik nem tartották be a „gettó rendjét”, internálási eljárás alá vonták.

És mi volt a gettóba menő joga? Ezeket a hatóságok szűken mérték. Vihetett magával szappant, élelmiszert korlátlanul, két váltás fehérneműt, két rend ruhát. „Állampolgári jogként” volt karhatalmi őrszolgálatuk. A postai csomagokat cenzúrázták, nyílt lapon levelezhettek, és a zsidó tanács is velük élt a gettóban.

A kecskeméti zsidók betűsoros névjegyzéke még ez idő tájt 1364 főt számlált. Összesen 564 család élt itt a városban. Ebből 95 fő ismeretlen helyen távol volt, 83 munkaszolgálatra vonult be, 262 csoportos munkajeggyel mezőgazdasági munkára volt vezényelve.

Egy kimutatás így vázolja fel a gettóba menők létszámát:

„— *Jelenleg gettóba tömörítésre vár: 873*

— *Elhelyezés céljára biztosítva van a Kaszap utca 7. sz. alatt: 90*

— *Vak-Bottyán utcai 10 házban: 280*

— *a városi barakkokban: 450*

— *az V. tizedben 12 zsidó házban: 398*

— *A zsidók használatában volt 1337 szoba, melyhez 1 főre 1.04 négyzetméter esett. Igénybe vehető 288 lakás 643 szobával.*”

A gettóba költöztetést a kecskeméti csendőrség a legnagyobb brutalitással hajtotta végre.

A zsinagóga

Az események közepette egy szomorú epizódnak tekinthető a zsinagóga sorsának alakulása. A németek benyomulása után a zsidókat különösen megalázó bánásmódban részesítették: a nácik vagy 60 zsidót válogattak ki arra a feladatra, hogy rombolják le a helyi zsinagógát, és alakítsák át a német katonák által használható istállóvá. Maga a zsinagóga eredeti „szerepköre szerint” 1871-től 1944. március 19-ig működhetett. A munkálatok irányításának elvégzésére Rusz Ervin építészmérnök-építőmestert kérték fel „ajánlat” megtevésére. A pályázatot 1944. június 24-én délelőtt 11.30-ig kellett leadni. Az ajánlat meg is érkezett, tartalmazva a kidolgozott munkamenetet. Maga a megbízatás a nagy kupola lebontására szólt a „nyolcszögletű trapéz, a keresztirányú tetőszerkezet síkjáig.” A bontási munkákhoz szükséges állványzatról, annak felállításáról, lebontásáról a vállalkozó gondoskodott, tárolási helyként az építészmérnök a zsinagóga előtti teret és a Rákóczi út felőli utcárészt használhatta. Tulajdonképpen munkájáért a város a lebontott anyag bizonyos százalékát (ennek mértékét a városvezetőség állapította meg) „fizette”, ezen felül semmiféle pénz és egyéb követelésére nem volt jogosult.

A mai toronyrész az 1911-es földrengés alkalmával megdőlt. Ekkor azonban teljes mértékig lerombolták. A templomot, mivel megszenteltténítették, a zsidók soha többé vallásuk gyakorlására nem használták.

A deportálások

Április végén már megkezdődtek a deportálás előkészítéséről szóló tárgyalások, s csupán a szállítóeszközök biztosítása okozott problémát. Ezt május végére megoldották, s az ország területét négy zónára osztva, május 15-től megindult a deportálás. Június 7-e után megkezdődött az Alföld és a Dunántúl zsidó lakosságának elszállítása. Budapest zsidóságán kívül szinte az összes vidékít elhurcolták. A koncentráció folyamatára a IV. zónában (Kecskemét is idetartozott) június 16-án reggel 5 órakor kezdődött, öt napon belül lezárult, két koncentrációs központ létesítésével. Ebből négy az V. csendőrkerületben volt. Itt az előírt központok: Bácsalmás, Kecskemét, Szeged, Szolnok voltak. Kecskeméten 5413 főt vagonoztak be június 29-ig. A zsidókat a külvárosban helyezték el a volt szeszfinomító és a rézgálicgyár területén. Némelyik helyiség itt mennyezet nélkül, nyitott előrésszel volt. Ezek a helyek egyúttal beva-gonozási központként is szolgáltak. Két transzport indult, melyek június 27-én, illetve 29-én hagyták el a várost.

A gyűjtőtábor céljaira szükséges férőhelyeket Kecskemétnek kellett biztosítania. A szervezéssel és irányítással kapcsolatos teendők ellátása végett június 15-én ideérkezett Ferenczy László és Lulay László. Bizottságuk a rendőrség kecskeméti kapitányságánál működött.

A gyűjtőtáborba szállítást június 20-án este 9 órakor kellett befejezni. A zsidók vasúton, kocsin és gyalogmenetben érkeztek. A táborba minden sárga csillag viselésére köteles zsidót beszállítottak, kivéve azokat, akik mentesítőlevéllel rendelkeztek, a vegyesházásokat, a nőtlen zsidó orvosokat, állatorvosokat, gyógyszerészeket, mérnököket pedig hadtesti gyűjtőtáborba szállították. A külföldiek közül az angol, észak- és dél-amerikai, román, bulgár, stb. zsidókat olyan időben szállították, amikor a többi zsidót már elvitték.

A táborba személyenként csak 50 kg súlyú csomag volt vihető, amelyekben semmi nemesfém, pénz, ékszer nem lehetett. Az újságok őrzése a rendőrök feladata volt. A csomagban feltétlenül lennie kellett egy rend munkaruhának, egy rend fehérneműnek, egy felsőkabátnak, egy pár munkacipőnek. A kézműiparosok, orvosok, bábák a legszükségesebb kéziszerszámokat kötelesek voltak magukkal vinni. Legkevesebb 14 napra elegendő száraz élelmet vittek magukkal. Íráshoz szükséges anyagot és eszközt nem birtokolhattak. A gyűjtőtábor parancsnoksága a német SS volt. A tábori életet a németek „szervezték meg”. A legfőbb rendőrhatalmi parancsnok Nagy Valér magyar királyi rendőrtanácsos volt.

A tábor tilos volt 50 méteren belül megközelíteni, látogató sem mehetett be, fényképezni is tilos volt.

A sajtó zsidó ügyekkel nem foglalkozhatott, zsidó számára utazási engedélyt nem adtak ki. Kecskemétről két szerelvény indult. Egy-egy szerelvény 479 kocsiából állt, egy-egy kocsi 70 főt zsúfoltak be. A szállítmányról névjegyzéket tilos volt készíteni. Ha kiszállítás után zsidó bűjkálót találtak, azt Szegedre küldték az ottani rendőrségre. A gyűjtőtábor minden deportálás után fertőtlenítették.

A Holocausttól napjainkig

Az elemi emberi kapcsolatokra kezdetben meghatározó hatást gyakoroltak a deportálások és üldözések megrázkódtatásai. Ezek a feszültségek csak fokozatosan oldódtak fel. Az elszennvedett pusztulások felmérése és a segítség célirányos felhasználása a feléledő hitközségekben történt. A nagyvárosok, különösen Debrecen, Miskolc, Kecskemét községeit gvarapította jelentősebb számú beköltözés. A visszatérők újjáalakították a hitéletet. Így például az eredendően családi ünnepeknek az egyedül maradtak körében közösen történő megtartása általánosan elterjedt.

209 kecskeméti tért vissza a koncentrációs táborok szörnyűségeiből, 83-an munkaszolgálatosok voltak. A hitélet újjászerveződése lassacskán megindult.

Az állam a háború utáni években viszonylag toleránsan bánt a hazai zsidósággal. Ha viszont megvizsgáljuk az 1945–46-os évek felekezeti sajtóját, feltűnik, hogy a korabeli zsidóság korántsem volt annyira elégedett a faji üldözéseket felszámoló rendeletekkel.

A korban azonban ismét részlegesen felszínre került az antiszemitizmus. A nagy többség főleg a zsidók anyagi kárpótlását helytelenítette. Az antiszemitizmus egyre tovább erősödött, s legtöbbször erőszakban és rombolásban nyilvánult meg. Minden hibáért a zsidókat okolták. A maradék zsidóság – érthetően – erőteljes fölindulással fogadta a háborút követő gazdasági zűrzavar bünbakjának szerepét.

Kecskeméten 1950 után, az államosítás idején, először a zsidók tulajdonát államosították. Ebben a korszakban a zsidó egység kialakításának illúziója számталanszor megfogalmazódott.

Az életbenmaradottak foggal-körömmel küzdöttek azért, hogy hitüket megtarthassák. Eközben a főtéren álló zsinagógájuk fokozatosan romlott, életveszélyes állapotba került. Így 1963-ban a kecskeméti zsidó hitközség eladta a MIOK (Magyarországi Izraeliták Országos Képviselete) közreműködésével az államnak. Ugyanis felújítására, a kis létszám miatt, nem volt lehetőség. Így az idetartozó neológ zsidók a Katona József téri ortodox zsinagógába kezdtek járni. Ez az épület 1974-ig működött. Akkor is csak nagyobb ünnepeken gyűltek össze a hívők templomukban. A többi zsidó ünnepet mindenki a saját otthonában igyekezett méltó módon megünnepelni. 1974-re azonban a hitközség létszáma annyira lecsökkent, hogy nem tudták az épületet fenntartani, így ez is eladásra került. Akkoriban ezt az épületet üzletek vették birtokukba. Nemrégiben azonban visszaállították eredeti állapotába, és most mint Fotográfiai Múzeum működik.

A neológ zsinagógát is helyrehozta az állam, és most a „tudománynak és technikának” ad otthont. A városunkban ma élő zsidók létszáma igen kevés. Ha nagyobb ünnepet tartanak, akkor átmennek a nagykőrösi zsinagógába. Van egy klub, ahol minden pénteken összegyűlnek, beszélgetnek, figyelemmel követik az izraeli és hazai eseményeket. A legnagyobb fájdalom az, hogy nincs egy megszentelt házuk, templomuk, ahol megtarthatnák a szertartásaikat. A másik pedig az, hogy létszámuk lassan, menthetetlenül csökken.

Deportolták bevagózása egy Kecskemét környéki községben, Soltvadkerten.